ELŐADÁSOK

Teológiai reflexiók az úrvacsoráról Luther írásai alapján[1]

FABINY TIBOR

Az úrvacsora egyházunk tanítása szerint a Jézus Krisztus által rendelt két szentség egyike. A szentség, azaz a *sacramentum* mint teológiai fogalom a Bibliában nem szerepel. A görög *mysterion* szóval természetesen többször is találkozunk, s az ortodox egyház mind a mai napig a misztérium kifejezést részesíti előnyben a *sacramentum* fogalmával szemben. A korai latin egyházatyák a fogalmat még tág összefüggésben használták: többek között Isten üdvtervét, Krisztus keresztjét is *sacramentum*nak nevezték (Bodensieck 1965, 2091. o.). Azt is elmondhatjuk, hogy a szentség kérdésével dogmatikailag az Újszövetség nem foglalkozik részletesen, mindazonáltal az isteni (illetve jézusi) ígérethez kapcsolódó látható emberi aktusnak (kiváltképpen a keresztségnek és az úrvacsorának) az Újszövetségben a jövőre utaló eszkatológiai jelentősége is van (uo.).

Az úrvacsora ószövetségi előzménye: a páskavacsora

Az Ószövetségben mintegy hétszáz utalás van az evésre. Az ember testi táplálása legtöbbször összekapcsolódik a lélek erősítésével, így az evés sokszor metaforikus jelentőséget kap. Ugyanilyen fontos az Ószövetség népe számára az emlékezés. Az emlékezés, az anamnézis a múltat jelenvalóvá teszi, azt a jelenben értelmezi, de úgy, hogy közben a jövőre is gondol. A zsidó gondolkodásra – paradox módon – a „jövőre irányuló emlékezés" jellemző. A múlt nemzedékről nemzedékre történő állandó recitálása „reaktualizálást" is jelent. A felejtés elveszettséget, az emlékezés megmaradást jelent. A szabadításra való, evéssel és hálaadással összekötött emlékezés legszebb példája a páskavacsora.

A Mózes 2. könyvének 12. fejezetében leírt páskabárány az, amelyet az Egyiptomból való szabadulás emlékére rendelt el az Úr választott népének. Az Örökkévaló Egyiptomot rettenetes büntetésekkel sújtja, a tíz csapás közül a legsúlyosabb az utolsó, amelyikben az Isten pusztító angyala az összes egyiptomi elsőszülöttet elpusztítja. Isten azonban választott népének menekülési lehetőséget ígér: elrendeli a húsvéti bárány leölését. Minden zsidó családnak vásárolnia kell egy hibátlan, hím, egyévesnél nem idősebb bárányt, amelyet a hónap tizennegyedik napján le kell ölni, csontját nem szabad eltörni, s a leölt bárány vérével a két ajtófélfát és a szemöldökfát kell megjelölni. A tűzön sült bárányhúst kovásztalan kenyérrel és keserű füvekkel kell elfogyasztani. Az Úr megígéri, hogy azon az éjszakán, amikor pusztító angyala minden egyiptomi elsőszülöttet megöl, a vérrel megjelölt házakat elkerüli a csapás, és a választott nép elsőszülöttei megmenekülnek. Innen származik az angol *Passover* elnevezés, amely arra utal, hogy az öldöklő angyal elkerüli *(passes over)* a vérrel meghintett otthonokat. Az Úr rendelkezése, hogy az ő szabadításának napjára nemzedékről nemzedékre emlékezzenek. A páska és a kovásztalan kenyerek ünnepe az első (március/április) hónap 14. és 15. napjára esik (3Móz 23,4–8).

A szinoptikus evangéliumok az utolsó vacsorát mint a páskavacsorát, a kovásztalan kenyerek első napját írják le. Lukács evangélista külön hangsúlyozza, hogy szenvedése előtt akarta velük megenni a húsvéti vacsorát (Lk 22,15). János evangélistánál viszont Jézus halálának pillanata a páskabárány leölésével esik egybe, Niszán hó 14-én délután három órakor. A katonák Jézus lábszárcsontját – akárcsak a törvény szerint a páskabárány lábát – nem tör-

[1] A svéd–magyar vadstenai lelkésztalálkozón 2011. szeptember 1-jén angol nyelven elhangzott előadás magyarul átdolgozott, szerkesztett változata. Jelen írásban felhasználtam a *Szótörténések – Hermeneutikai, teológiai és irodalomtudományi tanulmányok* (Luther Kiadó, 2009) című kötetemben megjelent két tanulmányomat: *A Bárány mint tipológiai szimbólum* (39–66. o.) és *Luther a szentségekről* (147–161. o.).

ték el: *„Ezek pedig azért történtek meg, hogy beteljesedjék az írás »Csontja ne töressék meg«."* (Jn 19,36)

Pál apostol a korinthusiakhoz írt első levelében írja: *„Takarítsátok ki a régi kovászt, hogy új tésztává legyetek, hiszen ti kovásztalanok vagytok, mert a mi húsvéti bárányunk, a Krisztus, már megáldoztatott."* (1Kor 5,7) Ahogyan tehát zsidóknak hat napon át kovásztalan kenyeret kellett enni és mindent eltakarítani, hogy házukban ne találtassék kovász, a Krisztus egyházában is rendnek és tisztaságnak kell lennie, különösen is azért, mert a hívők Krisztusért bűnbocsánatot nyertek, azaz kovásztalannak találtattak. Azért kovásztalanok a hívők, mert *„a mi húsvéti bárányunk megáldoztatott"*. Exodus 12-ben olvastuk a páskabárányról, hogy *„az Úr páskája ez"* (12,11), s akkor most már világos, hogy a húsvéti páskabárány az Isten báránya, az eszköz, amellyel az Isten hozott áldozatot az emberért. Az ember nem tudja kiengesztelni az Istent, csak Isten képes áldozatot hozni az emberért. Csak az ártatlan bárány, a fiú feláldozása hozhat szabadulást, megváltást az emberi nemnek. Miként a bárány vére az egyiptomi szabadulást szolgálta, és Isten ítéletét (az öldöklő angyalt) elfordította, úgy az Úr Jézus vére megszabadított a bűn rabságából, és Isten ítéletét elfordította. Innen származik a hívők „kovásztalansága" és szentsége.

Luther harca Rómával

Luther számára ezért a szentségek helyes értelmezése központi kérdéssé válik. Az 1519-től 1521-ig tartó időszakban, tehát a „korai" Luther gondolkodásában alakul ki fokozatosan a szentségekről szóló felfogás, s ez idő tájt Luther egyelőre csak Róma ellenében fogalmazza meg tanítását. Később majd másik irányból száll harcba a szentségek igaz értelméért: először a gyermekkeresztséget védelmezte a Münzer-követő újrakeresztelőkkel, majd az úrvacsora kapcsán Krisztus valóságos jelenlétét a zwingliánus szimbolikus értelmezéssel szemben. Luther tehát kétfrontos harcot folytatott: Rómával az „eldologiasított", a rajongókkal, illetve Zwingliékkel szemben viszont az „elszellemiesített" szentségfogalom ellen indított harcot (Scholz 1938).

Sermók a három szentségről (1519): Az úrvacsora (oltáriszentség)

Vajta Vilmos teológusnak igazat kell adnunk, amikor ezt az oltáriszentségről szóló 1519-es lutheri prédikációt az egyházról szóló tanítás „példás összefoglalásának" tekinti (Vajta 1993, 18. o.). Rámutat, hogy Luther, bár a transzszubsztanciációt még nyíltan nem veti el, de az arról szóló spekuláció helyett „a szentségben részesedő közösség felé irányította a hívők érdeklődését" (uo. 19. o.). Mint majd látni fogjuk, Luther a részesedésre *(participáció)* irányítja a figyelmet, amit itt a krisztusi közösségben való kegyelemteljes cserének és egybeolvadásnak *(gnedigen wechsell odder vormischung)*, másutt pedig „boldog cserének" *(fröhlich wechsell, eyn fröhliche wirtschafft, mirabile commercium)* nevez (uo. 20., 28. o.).

Luther az úrvacsorára több kifejezést használ: „oltáriszentség", „mise", „új testamentum", „végrendelet" stb. A jel, a jelentés és a hit szempontját emeli ki az oltáriszentségről írt sermójában is. A jel: a kenyér és a bor külső, látható dolog, a jelentés pedig lelki és belső. A hit pedig mindkettőt hasznosítja. Amint a keresztség kapcsán a teljes vízbemerítés formáját találná Luther a legmegfelelőbbnek, úgy az oltáriszentségről írt sermójában szintén az eredetileg teljes jelek (jegyek), a kenyér és a bor kiosztása, a két szín alatti áldozás mellett érvel. A szentség jelentése: *communio*, a szentek közössége, vagyis Krisztussal és az ő szentjeivel való egy testté válás, részesülés. Ez olyan, mondja Luther, mintha egy város polgárai lennénk, s ha tagok vagyunk, részesedünk a város javaiban, de terheiben is. Ha a test egyik tagja szenved, vele együtt szenved valamennyi, ha örül a tag, a többi is részesedik abban az örömben. A hívő a szentségben Krisztussal és az ő szentjeivel egyesül; aki a hívőt bántja, az Krisztust bántja. Ez a szentség védelmet is ad, mert minden nyomorúságunkat és kísértésünket Krisztusra és a közösségre helyezhetjük.

Miért éppen a kenyeret és a bort rendelte Isten e szentség jeleinek? Luther rámutat, hogy a kenyér és a bor már formájával is a közösségre indít:

„Mert amiképpen a kenyér sok összezúzott búzaszemből készül, s ekképpen sok búzaszem teste az egy kenyér testévé válik, amelyben az egyes búzaszemek elvesztik a saját testüket és formájukat, és a kenyér közös testét öltik magukra, s ugyancsak a szőlőszemek is elvesztvén saját alakjukat, a bor és ital közös testévé válnak, ugyanúgy lesz velünk is, ha ezzel a szentséggel helyesen élünk. Krisztus minden szentjével együtt szeretetétől fogva magára veszi a mi alakunkat, velünk együtt küzd a bűn, a halál és minden baj ellen: mi pedig az ő szeretetétől felgyulladva őhozzá formálódunk, az ő igazságára, életére és üdvösségére hagyatkozunk, s ekképpen az ő javaival és a mi bajainkkal való közösség révén egy tésztává (kaláccsá), egy kenyérré, egy testté, egy itallá leszünk, úgy, hogy minden közössé lesz (…). Viszont ugyanúgy nekünk is át kell alakulnunk, s a miénknek kell elfogadnunk minden keresztyén nyomorúságát, az ő alakjukat és szükségüket magunkra vennünk, s nekik juttatnunk mindazt a jót, amire csak képesek vagyunk, hogy ők azt élvezhessék. Ez a valódi közösség, és ez a szentségnek a helyes értelme (…). A kenyérnek és a bornak ezt a kettős alakját egyebek mellett azért is rendelte, hogy jelezze azt az egyesülést és közösséget, amelyet ez a szentség foglal magában, mivel nincs bensőbb, mélyebb és osztatlanabb egyesülés, mint az étel-

nek az egyesülése azzal, aki elfogyasztja. Az étel ugyanis átmegy, átváltozik elfogyasztójának természetévé, annak lényegével eggyé válik (...). Ekképpen egyesülünk mi is a szentségben Krisztussal, és leszünk egy testté a szentekkel, úgy, hogy ő magára vesz minket, helyettünk teszvesz, mintha ő az volna, ami mi vagyunk, s ami bennünket ér, őt is ugyanúgy, sőt még inkább éri, mint bennünket." (LUTHER 1994, 38–39. o.)

A jelen és a jelentésen túl a szentség harmadik részének, a *hit*nek is kiemelt szerepe van. „Nem elég, ha tudod, hogy mi a közösség és a mi bűneinknek és szenvedéseinknek a kegyelemteljes kicserélődése és összeelegyedése Krisztus és az ő szentjei igazságával, hanem ezt kívánnod is kell, és erősen hinned, hogy el is nyerted." (Uo. 40. o.)

Ezen a ponton egy fontos észrevételt kell tennünk a közösségbeli bűnök közösség általi kezeléséről. Vajta Vilmos Luther Galata levélhez írt kommentárját idézi annak illusztrálására, hogy Luther számára a keresztény közösségben „egymás terheinek hordozása" egymás *bűneinek* a hordozását is jelenti. A *Communio Ki-ki másnak szégyenét el kell fedezze* című fejezetében Vajta nagyon szépen fejti ki Luther alapján, hogy bár a keresztény közösség megindul a megszentelődés útján, ez a keresztény közösség mégis *communio mixta: communio sanctorum* és *communio peccatorum* egyszerre. Ezért a koinóniában a bűnössel is Krisztus lelki közösségét kell megvalósítani: „Nem általában egymás sorsának hordozásáról (...) van tehát szó, hanem egészen konkrétan a gyülekezetben is felfedezhető bűn hordozásáról. A keresztény szeretet (agapé) lényege (...), hogy az egymásban felfedezhető bűn terheit is hordozza." (VAJTA 1993, 45–46. o.)

Természetesen a bűn hordozásának kényszere nem valami kegyes altruizmus, hiszen a másik bűnterhét átvállalók is csak „állítólagosan" tiszták, s egy pillanatra sem lennének minderre képesek, ha a bűnösöket igaznak elfogadó és megszentelő Krisztus, az egyházat építő Szentlélek és a gyülekezetet tanító Pál apostol nem késztetné erre őket. Gal 6,1–2-ben Pál apostol pontosan erre kéri az „igazakat": *„igazítsátok helyre az ilyet szelíd lélekkel", „egymás terhét hordozzátok"!* Vajta Luthert idézve így folytatja: „Ily módon képzettségem nem az én tulajdonom, hanem a tanulatlanoké. (...) Tisztaságom nem az én tulajdonom, hanem azoké, akik testükben bűnöznek, nekik vagyok elkötelezve, Istennek felajánlva tisztaságomat értük, védelembe vévén őket, kimentvén őket. Így fedezem el Isten és emberek előtti tisztességemmel az ő gyalázatukat...

A szentek közössége nem taszíthatja el magától e bűnöst, mintha számára idegen lenne. Megmentését önmaga odaadásával Isten előtt könyörögve szorgalmazza (...). A hívők »papsága« a szentek közösségében Krisztussal, a Főpappal egyesülve valósul meg, akinek élete kivetül népének életszentségébe. A lutheri magyarázat szerint ez a szeretet Krisztus-törvénye (Gal 6,2)." (VAJTA 1993, 46–47. o.)

Visszatérve az úrvacsorára, elmondhatjuk, hogy a szentség tehát nem önmagában, objektív módon, *ex opere operato* hat, hanem csak akkor, ha azt hittel veszik: *ex opere operantis.* Luther a szentség eldologiasítása, elszemélytelenítése, automatikussá tétele, gépesítése ellen emeli fel szavát. Mert véleménye szerint babonához és mágiához vezet a személyes hit nélküli, objektív szentségfelfogás, miszerint a végrehajtott cselekmény önmaga erejénél fogva részesítené az embert a mennyei javakban. Ennek megértéséhez azonban rá kell térnünk Luthernek az áldozatról szóló gondolataira.

A mise (az úrvacsora) mint Jézus Krisztus végrendelete: ajándék (beneficium), és nem áldozat (sacrificium) (1520 tavasza)

Az 1520 nyarán írt rövid sermójában: *Sermo az újtestamentumról, vagyis a szent miséről* (angolul: LUTHER 1960) Luther tovább finomítja gondolatait. Mint írja, Jézus a mózesi törvényeket betöltötte, egy új törvényt rendelt csupán, ez pedig a „szentmise" (ahogy Luther akkor nevezte) vagy más szóval az úrvacsora. Az úrvacsora szereztetési igéiben Isten ígéretének szavát halljuk, s az úrvacsora Jézus testamentuma, avagy végrendelete. Az új szövetséggel mint testamentummal vagy végrendelettel a mózesi törvényeket érvényteleníti. Jézus és a szereztetési igék szavaiban a bűnök bocsánatát és az örök életet ígéri tanítványainak. Az ígéretét Jézus életével, testével és vérével pecsételi meg, s erre a pecsétre emlékeztetnek az úrvacsora jelei: a kenyér és a bor.

Az ígéret a szó, vagyis az ige, és ehhez társul a jel. Korábban is adott Isten az emberiségnek az ígéretéhez kapcsolt jeleket, mint például Nóénak a szivárvány vagy Ábrahámnak a körülmetélkedés jelét. Ilyen jelek most a kenyér és a bor, amelyek külső dolgok, de mégis benső, lelki dolgokat szimbolizálnak. Egy testamentumban mindig legalább hat dolog van: 1. a végrendelkező, 2. az örökösök, 3. maga a testamentum (a végrendelet szavai), 4. a jel vagy a pecsét, 5. az áldás, hogy az ige a bűnök bocsánatára és az örök életre vonatkozik, 6. az emlékezés kötelezettsége. Jézus mindezt az éhező lelkeknek adja, akik hittel és örömmel elfogadják azt, és az érdemteleneknek, ha elismerik érdemtelenségüket. A papság és az egyház bűne az, hogy ezeket a szavakat, az ígéret szavait a népnek nem az anyanyelvükön mondják.

Az ige és a jel viszonyában az ige a fontosabb, mert az ige megvan a jel nélkül, de a jel, a *sacramentum* nincs meg az ige nélkül, úgy, amint a tömlő sem ér sokat bor, vagy a pénztárca pénz nélkül. Az isteni ige vagy ígéret nélkül ünnepelt csendes mise ezért hamis dolog, amely babonához vezet. Luther a misével való első visszaélésnek *(abusus)* nevezi azt, hogy elhagyjuk a testamentumot, az áldást, vagyis az igét és a hitet. Mert ahol az ígéret nem hangzik el, ott a

hit sem válaszolhat. Ezért a misével való második visszaélés az, hogy emberi jócselekedetté torzult, ahol nem a hagyományozó Isten, hanem a jót cselekvő ember került előtérbe. Pedig a testamentum nem *beneficium acceptum, sed datum*, vagyis a szentség nem a mi cselekedetünknek az Isten általi elfogadása, hanem az Isten által nekünk adott ajándék, jótétemény, azaz *beneficium*. Hogy is mondhatná egy örökös azt, hogy ő jót cselekszik azzal, ha elfogadja az örökségét? A misében (úrvacsorában) és a keresztségben mint szentségekben mi nem adunk, hanem csak elfogadjuk Krisztus ajándékát. Mivel a szentség nem cselekedet, szolgálat, azaz *officium*, hanem ajándék, *beneficium*, így a másért mondott misének nincs értelme. A misével való harmadik és legnagyobb visszaélés, hogy az áldozattá torzult, mintha mi ajánlanánk fel valamit Istennek. Az imádságban persze hálát ad az ember az Istennek és hálájában offertóriumot, ajándékot, ételt vagy pénzt adományoz az egyház javára. De ezek nem áldozatok, mert azok az ószövetséggel érvényüket vesztették. Legfeljebb egy értelemben beszélhetünk áldozatról: annyiban, hogy lelki módon magunkat áldozzuk az Istennek: fölajánljuk magunkat neki, hogy az ő jótetszése szerint cselekedjen velünk, s mi dicséretet és hálát mondunk neki a sok jótéteményéért. Imádságainkkal, hálaadásunkkal nem közvetlenül Isten elé járulunk, hanem Krisztushoz, aki a közvetítő, a főpap, aki közbenjár értünk. Tehát nem mi ajánljuk fel Krisztust mint áldozatot, hanem Krisztus ajánlja fel önmagát. S csak annyiban nevezhetjük áldozatnak a misét, hogy Krisztussal magunkat is felajánljuk. Erős hittel Krisztusra hagyatkozunk, aki főpapként áldozatot hoz érettünk. Tehát nem arról van szó, hogy mi a király fiát apjának, a királynak áldozatként felajánljuk, hanem arról, hogy a fiút arra kérjük, hogy szükségeinket, kéréseinket közvetítőként továbbítsa az atyához. A gyakorlatban azonban az a kép alakult ki, hogy a pap Isten előtt mutat be áldozatot. De ezt valójában mindaz teszi, aki a szentséget fogadja. Vagyis az egyetemes papság értelmében minden hívő bemutatja ezt az áldozatot, vagyis a hit mutatja be az áldozatot. Minden hit nélkül bemutatott mise ezért babona és mágia.

Ebben a sermóban tehát Luther radikálisan szakít azzal az Aquinói Tamástól származó középkori katolikus felfogással, hogy a szentmise Jézus golgotai áldozatának a pap által történt megismétlése (Bagchi 1991, 119. o.).

Az egyház babyloni fogságáról szóló könyvecske (1520 ősze)

A szentségekkel Luther legrészletesebben az 1520 elején írt *Az egyház babiloni fogságáról szóló könyvecske* című művében foglalkozik. Amíg *A német nemzet keresztyén nemességéhez* írt munkájában Luther – saját képét használva – mintegy „isteni kürttel" (igével) lerombolta Róma hármas falát: 1. az egyetemes papság elvével megcáfolta a papi rend világi rend fölötti voltát; 2. lerombolta a második falat is, hogy csak a pápának van joga magyarázni a Szentírást; 3. azt is megcáfolta, hogy csak a pápának van joga zsinatot összehívni. A külső falak lerombolása után *Az egyház babiloni fogságáról szóló könyvecske* a római rendszer benső „szentélyébe" hatol be, és a pápaságnak a hét szentségről szóló tanát, a kereszténységet „megkötöző" római szakramentális rendszer bilincseit kívánja széttörni. A könyv címe apokaliptikus, hiszen Babilonra mint a romlott egyház Jelenések könyve-beli szimbólumára utal (Jel 17–18), azt állítva, hogy amint Izrael népe egykor a babiloni zsarnokság fogságában volt, ugyanúgy az igazi egyház Róma, azaz a pápaság zsarnokságának a fogságába esett, s ezt a börtönt a középkori egyház a szakramentális rendszer kidolgozásával teremtette meg (Gritsch 1983, 35. o.). Ebben az írásában üzen először nyíltan hadat a transzszubsztanciáció tanításának, amely szerinte elhomályosította az úrvacsora igazi értelmét. A polemikus hangon írt munka óriási vihart kavart: VIII. Henrik azonnal cáfolatot írt ellene *Assertio Septem sacramentorum* (A hét szentség állítása) címen (Doernberg 1961; Tjernagel 1965), amivel a pápától kiérdemelte a *Defensor fidei* címet. A könyv hangvétele miatt a reformáció sajnos végleg elvesztette a nagy humanista, Erasmus támogatását, ugyanakkor azonban Luther egyik akkori ellenfele, Bugenhagen e könyv hatására lett a reformáció odaadó hívévé. A következőkben a már tárgyalt szentségeknek azokat az aspektusait vesszük számba, amelyekre Luther az eddig idézett írásaiban még nem tért ki.

A könyv a hét szentség kérdését tárgyalja, de mindenekelőtt az úrvacsorával és a keresztséggel foglalkozik. Az úrvacsora hármas fogságáról beszél. Az első, hogy Róma akadályozza a szentség teljességét azáltal, hogy azt csak egy szín alatt szolgáltatja ki. A második fogság a transzubsztanciáció tanítása, amely a szubsztanciára és az akcidenciára való hivatkozással a pogány Arisztotelész filozófiájára épít. (A tan 1215-ben a negyedik lateráni zsinaton vált dogmává.) Luther vallja, hogy az értelemmel nem kell, sőt nem is lehet mindent megérteni, „mert a Szentlélek több, mint Arisztotelész". A harmadik fogság, a legnagyobb visszaélés viszont az, hogy a szentségeket áldozatként fogták fel. Pedig az oltáriszentség alapvetően Jézus testamentuma, azaz végrendelete, ami az ő ígéretére alapszik. Ahelyett, hogy hinnénk az ígéret szavainak, mi babonás bálványimádással tekintünk a szentségre. Ahol a hit kihal, ott azonnal megjelennek a cselekedetek.

„S immár könnyen beláthatjuk, hogy minek kellett szükségképpen bekövetkeznie a kiölt hitre: tudniillik a legistentelenebb babonás cselekedeteknek. Ahol ugyanis a hit kihal és a hit igéje elnémul, ott hamarosan annak helyére lépnek a hagyományos cselekedetek, amelyek által, akárcsak valamely babyloni fogság által, országunkból el-

hurcoltatunk és a mi szívünk örömétől megfosztatunk." (Luther 1905, 156. o.)

Pedig az isteni ígéretre nem cselekedettel, hanem csak hittel lehet felelni. A szentség babiloni fogságának jele, hogy az *opus operatum*ként fogják fel, tehát olyan cselekedetként, amelynek „végrehajtása", „elvégzése" önmagában elégséges. Luther itt is elismétli, hogy egy koldus nem cselekszik jót azzal, ha egy gazdag ember ajándékát elfogadja. Összefoglalva: a mise testamentum, amely az igéből és a jelből áll. Az ige Jézus szava, a jel a kenyér és a bor. Ez az ige ígéret, amelyre csak hittel lehet válaszolni. Abból származnak a jócselekedetek, de a hitet nem lehet megkerülni.

Luther gondolatait egy sematikus ábrával próbáljuk meg illusztrálni:

Mise (új testamentum)	
Ige	Jel
Jézus szava	Kenyér és bor
Ígéret	Cselekedet
Hit	

Ha a mise ígéret, akkor nem lehet áldozat, mert az ígéretet vesszük, az áldozatot pedig adjuk (uo. 162. o.). Luther vallja, hogy a hitetlen pap is valóságos szentséget szolgáltathat ki, ám áldozat esetében a gonosz papnak semmit sem ér az áldozata. Isten a gonosz által művelhet jót, de a gonosz cseledetetet nem fogadja el. A mise eredetileg az Istentől emberig ható, lefelé irányuló mozgás, míg az áldozat az embertől az Istenig felfelé irányul.

„Azért ezt a két dolgot nem szabad összezavarni: tudniillik a misét és az imádságot, a *sacramentumot* és a cselekedetet, a testamentumot és az áldozatot, mert az egyik Istentől jő számunkra a pap szolgálata közvetítésével, és hitet követel; a másik a mi hitünkből száll fel a pap által Istenhez, és kér meghallgatást; amaz alászáll, emez felszáll. Miért is amaz nem szükségképp feltételez méltó és kegyes szolgát; emez azonban megköveteli azt. Mert Isten a bűnösöket nem hallgatja meg; ő a gonosz által mívelhet jót, de egy gonosz cselekedetet sem fogad el, mint azt Kainnál megmutatta." (Uo. 166. o.)

Ismét ábrázoljuk a mondanivalót:

Mise	Imádság
Testamentum	Cselekedet
Sacramentum	Áldozat
Lefelé	Felfelé

A misét vagy az úrvacsorát azok számára szerezte az Isten, akiket bűnük terhe megszomorított, és vigasztalásra meg orvosra van szükségük, azoknak, akik nem „adni" akarnak, hanem „kapni".

Richard Marius közelmúltban megjelent Luther-könyvében helyesen mutatott rá, hogy Luther azáltal, hogy az oltáriszentséget vagy az úrvacsorát olyan ígéretként fogta fel, amelynek érvényessége az ember hitétől függ, megszabadította a szentséget annak mágikus felfogásától, amelyet bár az egyház hivatalosan sohasem hagyott jóvá, a népi vallásosságban annál nagyobb erővel érvényesült (lásd a szentség gyógyító erejébe vetett hitet). A misében a pap sem a holtakért, sem az előkért nem tehet semmit, a szentséget csak önmagáért, s nem másokért veheti (Marius 2000, 253. o.).

Luther harca a svájciakkal

Közismert, hogy a svájci reformátorok (Zwingli, Oecolampadius, Bucer) nem osztották Luther nézeteit. Ebben a kérdésben Luther a literális értelmet képviselte: ha Krisztus azt mondta, hogy ez az ő teste, akkor az igaz, mert Jézus nem hazudik. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az úrvacsora kérdésében Luther a verbálinspiráció alapján állott, mai kifejezéssel „fundamentalista" volt. Az 1529-es marburgi hitvitán Luther szenvedélyesen elvetette a svájciaknak a humanista filológiára építő érvelését, hogy itt metonímiáról van szó, hiszen Jézusra máshol is jellemző a metaforikus beszédmód. Hermann Sasse a korabeli jegyzőkönyvek alapján rekonstruálta az egykori, hermeneutikai szempontból rendkívül izgalmas hitvitát.

A svájci reformátorok szimbolikus felfogásának érdekes lecsapódását láthatjuk az egyik korai angol reformátor, a nézeteiért mártírhalált szenvedett John Frith (1503–1533) írásaiban (ő egyébként csak az úrvacsora kérdésében nem követte Luthert). Frith gondolatai többnyire Oecolampadiustól származnak.

Frith rámutat, hogy Jézus és a Szentírás beszédmódjára általában jellemző, hogy az egyszerű szavakat *(plain words)* sokszor lelki értelemben kell érteni. Jézus például magát szőlőtőnek és tanítványait szőlővesszőknek is nevezi. A képes (mai kifejezéssel: metaforikus) beszéddel olyan dolgokat tudott elmondani, amire ezer szó sem lenne képes. A szőlőtő és a szőlővessző hasonlatával az őhozzá való tartozást tudta szemléltetni. További bibliai példákat is sorol: Jézus ajtónak is nevezi önmagát, de senki sem mondaná, hogy ő valóságosan ajtó. Ugyanarról van szó, mint az előző példa esetében: mind a szőlőtőnek, mind az ajtónak van olyan tulajdonsága, amellyel önmagát szemléltetheti.

Amikor Jézus vette a kenyeret, megtörte, és elmondta a szereztetési igéket – *„Vegyétek, egyétek, ez az én testem, mely sokakért adatott"* –, akkor Frith szerint Jézus ezzel egy tökéletes jelet *(perfect token)* adott az övéinek. „Elmegyek, e testem megtöretik, akárcsak ez a kenyér, de ne keseredjetek el: vegyétek a kenyeret, nyeljétek le, engedjétek egészen a beleitekbe! Ahogyan a kenyér bennetek van, én is úgy leszek bennetek, még ha megfeszítenek is, és fizikailag távol

is leszek tőletek. Ne aggodalmaskodjatok, hogy én nem vagyok veletek, mert az én halálom gyümölcse bennetek lesz" – adja Jézus szájába a szavakat Frith. Így fejezi be: „Ha bármikor elszomorodnátok, törjétek meg a kenyeret, egyétek az én emlékezetemre, hogy még az érzékeitekkel is tapasztaljátok, hogy hit által az én testemnek vagytok a részesei, úgy, amint e kenyérből is részesültök azáltal, hogy megeszitek."

A szereztetési igék kapcsán Frith hangsúlyozza, hogy Jézus azokat lelki értelemben mondotta, és lelki értelemben is kell érteni.[2] Arra a vádra, miszerint Frith eltér a szavak literális jelentésétől, és az allegória kedvéért lerombolja azt, Frith válasza, hogy vannak igehelyek, amelyeket egyértelműen literális értelemben kell felfogni. Például amikor Pál azt mondja, hogy Krisztus meghalt a bűneinkért és feltámadt a megigazulásunkért. Ám amikor arról van szó, hogy Krisztus a kő, a szőlőtő vagy az ajtó, akkor az allegória (mai szóhasználattal: metafora) szerint, metaforikusan kell érteni a szöveget. Vannak olyan igehelyek is, amelyeket egyszerre kell literálisan és allegorikusan érteni (például: *„Egyiptomból hoztam ki a fiamat"*). Szent Ágostont hozza fel illusztrációként, hogy ezt a kifejezést: *„ez az én testem"*, csak spirituálisan és nem literálisan kell értenünk.

(Anonim) kérdőív svéd és magyar evangélikus lelkészeknek az úrvacsorafelfogásunk hermeneutikai alapjairól[3]

1. Meg vagyok győződve, hogy a konszekrált ostya és bor valóságosan, fizikailag is, és nem csupán szimbolikusan Jézus Krisztus teste és vére. IGEN / NEM
2. Jézus e földi szolgálata idején gyakran használt metaforikus beszédnódot *(„én vagyok az ajtó")*. Ez a metaforikus beszédmód érvényes a szereztetési igékre is. IGEN / NEM
3. Egyetértek azzal, hogy Jézus szava: *„Ez az én testem"* metonímia. IGEN / NEM
4. Egyetértek azzal, hogy az utolsó vacsorán a tanítványok Jézus Krisztus valóságos testét ették. IGEN / NEM
5. Egyetértek azzal, hogy azok a keresztények, akik nem hiszik azt, hogy Jézus Krisztus valóságos, fizikai testét kapják az úrvacsorában, mégis Jézus Krisztus valóságos, fizikai testét eszik. IGEN / NEM
6. Egyetértek azzal, hogy a valóságos jelenlétről szóló úrvacsoratan adiaforon az üdvösség szempontjából. IGEN / NEM
7. Katolikus testvéreimet szívesen bátorítanám, hogy vegyenek úrvacsorát evangélikus istentiszteleten. IGEN / NEM
8. Szívesen áldoznék katolikus misén, ha erre biztat a katolikus pap. IGEN / NEM
9. Egyetértek azzal, hogy az oltáriszentséget imádni kell. IGEN / NEM
10. Egyetértek azzal, hogy e fenti kérdések irrelevánsak a hitem szempontjából. IGEN / NEM

[2] „...his words were then also spirit and life, and were spiritually to be understood." FRITH 1978, 348. o.

[3] Mind a svéd, mind a magyar lelkészek válaszai teljesen heterogének voltak.

Felhasznált irodalom

BAGCHI, David V. N. 1991. *Luther's Earliest Opponent. Catholic Controversialists 1518–1525.* Fortress Press, Minneapolis.

BODENSIECK, Julius (szerk.) 1965. *Encylopedia of the Lutheran Church.* 8. köt. Augsburg Press, Minneapolis.

DOERNBERG, Erwin 1961. *Henry VIII and Luther. An Account of Their Relations.* Barrie and Rockliff, London.

FRITH, John 1978. A Christian Sentence. In: *The Work of John Frith.* Sutton Courtenay Press, Oxford. 477–484. o.

GRITSCH, Eric W. 1983. *Martin – God's Court Jester. Luther in Retrospect.* Fortress Press, Philadelphia.

HARD, David 2008. *The Life and Writings of John Frith (1503–1533). The Development of His Concept of Religious Toleration in the Early English Reformation.* The Edwin Mellen Press, Lewiston–Queenston–Lampeter.

LUTHER Márton 1905. Az egyház babyloni fogságáról szóló könyvecske. In: *D. Luther Márton művei.* 2: *D. Luther Márton egyházreformáló iratai.* Ford. Masznyik Endre. Wigand, Pozsony.

LUTHER, Martin 1960. A Treatise on the New Testament, That is, the Holy Mass. In: *Luther's Works.* Szerk Pelikan, Jaroslav. 35. köt. Concordia, Saint Louis. 75–110. o.

LUTHER Márton 1994. Krisztus valóságos szent testének sacramentumáról. In: uő: *Bűnbánat, keresztség, írvacsora. Három sermo a szentségekről 1519.* Ford. Wiczián Dezső. Magyarországi Luther Szövetség. /Magyar Luther Füzetek 4./ 2. kiadás közösen a Luther Kiadóval, 2010.

MARIUS, Richard 2000. *Martin Luther. The Christian Between God and Death.* The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge [Mass.].

PRŐHLE Károly 1948. *A hit világa. Bevezetés a keresztyén hittanba.* Harangszó, Győr. 258–261. o.

SCHOLZ László 1938. *A hálaadás kelyhe.* A szerző kiadása, Budapest.

SASSE, Hermann 1977. *This is my Body. Luther's Contention for the Real Presence in the Sacrament of the Altar.* Lutheran Publishing House, Adelaides.

TJERNAGEL, Neelak Serawlook 1965. *Henry VIII and the Lutherans. A Study of Anglo-Lutheran Relations from 1521 to 1547.* Concordia, Saint Louis.

VAJTA Vilmos 1993. *Communio. Krisztus és a szentek közössége Luther teológiájában.* Magyarországi Luther Szövetség, Budapest. /Magyar Luther Könyvek 1./

TARTALOM

Mécses a te igéd

Munib A. Younan: *Krisztus a világ reménysége* 441

Tanulmányok

Reuss András: *Az egyház alapja Krisztus. A reformátori egyházkép hitvallási iratainkban* 442

Kitekintés

Fabiny Tamás: *A mások mássága. Igehirdetés a drezdai egyházi napok nyitó istentiszteletén* 447

Figyelő

Előadások

Fabiny Tibor: *Teológiai reflexiók az úrvacsoráról Luther írásai alapján* 449
Szabó Lajos: *A kettő közül melyiket válasszam? Szükségünk van a jó kérdésre* 455

Könyvajánló

Korányi András: *Forrás és gyümölcs* 458

Az igehirdető műhelye

Kis János: *Advent 4. vasárnapja (Lk 1,46–55)* 460
Johann Gyula: *Karácsony este (Mt 8,19–20)* 463
Győri Gábor: *Karácsony ünnepe (Zsid 1,1–3)* 466
Szabó András: *Karácsony 2. napja (1Jn 3,1–3)* 469
Detre János: *Óév este (Zsid 13,8–9.14)* 471
Verasztó János: *Újév (1Kor 3,9–15)* 474
Balog Eszter: *Vízkereszt ünnepe (Ézs 42,5–7)* 477

Kedves Olvasó!

Ekkléziológiai sorozatunk középső, harmadik tanulmánya a *hitvallási iratokban* vizsgálja, mit tanít a reformátori teológia az egyházról. Reuss András írásának hat pontjában nem csupán dogmatikai definíciók, hanem szervezeti és lelkipásztori kérdések is előkerülnek.

Figyelő rovatunkban két előadást olvashatnak. Az immár rendszeressé vált *svéd–magyar lelkészkonferencia* előadásai az istentiszteletről, a keresztségről és az úrvacsoráról szóltak. Novemberi számunkban azt az előadást tesszük közzé, amely *Luther* írásai alapján vizsgálja az *úrvacsora* misztériumát. Elmélet és gyakorlat, teológia és kegyesség egysége a témája az EHE tanévnyitóján elhangzott *rektori beszédnek*, amelynek szerkesztett változatát ajánljuk olvasóink figyelmébe.

Könyvet ajánlunk, és közzétesszük Fabiny Tamásnak a *drezdai Kirchentag* egyik *nyitó istentiszteletén* elmondott prédikációját.

Az igehirdetéseket *advent 4. vasárnapjától vízkereszt ünnepéig* igyekszünk segíteni.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Decemberi számunk szerzői

Balog Eszter lelkész – Tordas
Detre János lelkész – Vác
Fabiny Tamás püspök – Budapest
Fabiny Tibor teológus, egyetemi tanár – Budapest
Győri Gábor lelkész, esperes – Budapest
Johann Gyula lelkész – Csömör
Kis János lelkész – Kecskemét
Korányi András egyháztörténész, egyetemi docens – Budapest
Reuss András rendszeres teológus, professor emeritus – Budapest
Szabó András lelkész, esperes – Vanyarc
Szabó Lajos gyakorlati teológus, egyetemi tanár – Budapest
Verasztó János lelkész – Répcelak

A textusokhoz „első hallásra" hozzászólt a bakonycsernyei, a kaposvári, az óbudai, a pestújhelyi, a pilisi, a rákoskeresztúri és a székesfehérvári gyülekezet. Tallózót Szakács Tamás készített, illusztrációkat Kerepeszki Anikó gyűjtött.

Részleteket közlünk Munib A. Younan püspöknek, a Lutheránus Világszövetség elnökének 2011. november 16-án Budapesten, az LVSZ vezetői testületi ülésének megnyitóján, a Deák téri templomban elmondott igehirdetéséből.

Lelkipásztor – Evangélikus lelkészi szakfolyóirat

Megjelenik havonta
Főszerkesztő: Szabóné Mátrai Marianna
1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.
Tel.: 469-1050; e-mail: mariann.matrai@lutheran.hu
A szerkesztés munkájában a szerkesztőbizottság vesz részt.
Olvasószerkesztő: Petri Gábor
Szöveggondozó: Miklósné Székács Judit
Műszaki szerkesztő: Galgóczi Andrea
Tipográfia: Nagy Bence

A borítón Véssey Endre felvétele látható a hegyeshalmi evangélikus templomban látható evangélista szobráról.

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója,
1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu
Felelős kiadó: Kendeh K. Péter
Egy szám ára: 850 Ft. Előfizetési díj 1 évre: 10200 Ft.
Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt) évi 16632 Ft (67 €), egyéb külföldi országokba 19110 Ft (77 €).

Nyomdai kivitelezés
Mondat Kft.
www.mondat.hu
Felelős vezető: Nagy László
ISSN 0133-2821

2 133282 111121